

Klasik Arap Şiirinde Güzel Sözün Benzetildiği Unsurlara Dair Literal Bir Tarama*

A Literal Scanning about Elements Resembling Beautiful Words in Classical Arab Poetry

Rıfat AKBAŞ**

Öz

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında herhangi bir temanın hangi amaçlarla kullanıldığı ancak sabırlı ve itinalı bir literatür taraması sonucu ortaya çıkabilir. Belli bir tema etrafında teşbih merkezli yapılan itinalı bir literatür taraması sonrasında ortaya çıkacak akademik bir çalışmanın ilgili alandaki araştırmacılara hem zengin bir kaynak sağlayacağı hem de klasik Arap edebiyatının kendisine özgü teşbih dünyasını tanıma fırsatı vereceği kuşkusuzdur. Bu sebeple gerek Câhiliye döneminde gerekse İslâm sonrası dönemin değişik yüzyıllarında yaşamış olan şairlere ait dîvânlar ile antoloji türü eserlerin ilgili bölümleri taranarak hazırlanmış olan bu makalede, hangi sözlerin hayranlık uyandırıp güzel addediildiği veya hangi ifadelerin çirkin görüldüğü meselesine girilmeden sadece güzel sözün benzetildiği unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Şairlerin çeşitli benzetmelere başvurarak muhataplarına ince ve anlamlı mesajlar vermeye çalıştıklarına işaret eden makalede güzel sözün benzetildiği unsurlardan özellikle edebî kaynaklarda yer alan beyitlerin sayısı dikkate alınarak birden fazla şair tarafından dillendirilenler alt başlıklar şeklinde incelenmiş diğerlerine ise icmâlen değinilmiştir. Klasik Arap şiirine bağlı kalınarak güzel sözü yalnızca benzetilen unsurlar ekseninde sistematik bir şekilde konu edinen makalenin akademik alanda göze çarpan önemli bir boşluğu dolduracağı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Arap Edebiyatı, Şiir, Güzel Söz, Hoş Söz.

Abstract

In classical Arab literature sources, it is possible to reveal what kinds of aims any theme is used for through a patient and elaborate literature scanning. It is doubtless that an academic work, which will emerge after a simile oriented literature scanning, carefully performed around a theme, will not only provide rich sources for researchers of the field but also it will give an opportunity for them to learn the world of simile specific to classical Arab literature itself. For this reason, in this article, the related sections of divan and anthology type works belonging to poets who lived in different centuries both during Jahiliyyah and post-Islamic period were scanned and prepared, and it was tried to determine the only elements which beautiful word was resembled without getting involved in the matter of which words were accepted as beautiful and awoke admiration in people. In the article in which the poets tried to send subtle and meaningful messages to the addressees employing several similes, of the elements where beautiful word was resembled, especially the ones that were pronounced by more than one poet were investigated as sub titles, while the others were mentioned superficially considering the number of the couplets taking place in the literary sources. Relying on the classical Arab poetry, it is anticipated that this article, which only mentions beautiful word in the axis of resembled elements systematically, will fill an important gap receiving attention in academic filed.

Keywords: Arab Language, Arab Literature, Poetry, Beautiful Word, Nice Word.

Giriş

Zekâ süzgecinden geçirilen bir söz aynı zamanda gönle hitap edebilecek bir şekilde ifade edildiği takdirde arzu edilen neticeye ulaşılabilir. Kuşkusuz bu durumun farkında olanların başında edebî sanat ustaları olan şairler gelmektedir. Onlar diğer insanlardan farklı olarak varlığı kendi sanatsal bakış açıları ile değerlendiren, duygu ve düşüncelerini kendilerine özgü bir üslupla kafiyeli, ölçülü ve âhenkli bir şekilde dile

* Geliş Tarihi: 15.10.2021, Kabul Tarihi: 28.12.2021.

** Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, akbasakbasa.1988@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8533-3335.

getiren kimselerdir. Geçmiş İslâm öncesi döneme kadar uzanan Arap edebiyatında bazı orijinal tema ve figürlerin çağlar boyunca irdelenmesi araştırmacılar nezdinde bu edebiyatın muhtevasını daha dikkat çekici hale getirmiştir. Söz konusu edebiyatta göze çarpan temalardan biri de evrensel bir değeri haiz olan güzel sözdür.

Aslında bir şeyin güzel sayılması kişiden kişiye, coğrafyadan coğrafyaya değişkenlik arz edebilir. Başka bir deyişle güzel kavramından neyin kast edildiği hususu gerçek dünyadaki maddi ve manevi değerlerin yanı sıra gelenekler ile birlikte çevreden edinilen kültürle de doğrudan bağlantılıdır. Bununla birlikte adalet, eşitlik, saygı, yardımlaşma, merhamet, alçak gönüllülük, diğerkâmlık, güzel ve tatlı söz gibi bazı erdemlerin her kesimin hoşuna gidebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Güzel söz hakkında yapılmış olan akademik çalışmalar vardır. Örneğin Ahmet Kazan tarafından hazırlanan *Gazzali'nin İhyau Ulumi'd-din Adlı Eserinin 3-4. Ciltlerindeki Güzel Sözler ve Kaynakları* başlıklı yüksek lisans tezi bu konuda yapılan önemli bir çalışmadır.¹ Özellikle tezin ikinci bölümünde âyet ve hadislerden alınan özlü sözler ile peygamberler, sahabe ve büyük şahsiyetlere ait hikmetli sözlere yer verilmiştir. Adem Ceyhan ve Hasan Yılmaz tarafından kaleme alınan *Arapçada Güzel Sözler Derlemesi Nesrü'l-Leâlî'nin Mensur Bir Tercümesi* adlı makale de bu alana katkı sunan bir diğer önemli bir çalışmadır.² Şu var ki bahsedilen her iki çalışmada da güzel söz müşebbeh ve müşebbehün bih ekseninde inceleme konusu yapılmamıştır. Bu çalışmada ise güzel söz mahiyet ve içerik bakımından değil sadece benzetmeler özelinde ele alınmıştır. Çalışma makale düzeyinde bir araştırma olduğu için istişhâd bazında aktarılan beyitlerin gramatik tahlillerine yer verilmemiştir.

1. Güzel Söz Anlamında Kullanılan İfadeler

“Güzel söz” tabiri bir sıfat tamlaması olduğu için bu tamlamanın anlamını verecek müfred bir sözcük bulunmamaktadır. Bu yüzden “söz” anlamına gelen

¹ Bkz. Ahmet Kazan, *Gazzali'nin İhyau Ulumi'd-din Adlı Eserinin 3-4. Ciltlerindeki Güzel Sözler ve Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 33-90.

² Bkz. Adem Ceyhan – Hasan Yılmaz, “Arapçada Güzel Sözler Derlemesi Nesrü'l-Leâlî'nin Mensur Bir Tercümesi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/3 (2019), 99-125.

sözcükler güzellik, yumuşaklık, tatlılık, hoşluk, vb. gibi nitelermeleri aldıkları zaman ‘güzel söz’ terkiibi ortaya çıkmaktadır. Örneğın Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan *أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ* “Allah’ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.”³ âyeti gibi Arap toplumu tarafından sıklıkla kullanılan *مَا أَرْوَقَ عَذْبَةَ لِسَانِي* “Dilinin/sözünün tatlılığı ne de zariftir.”⁴ ifadesinde görüldüğü üzere sözün güzelliğı ve tatlılığı “söz” anlamına gelen kelimelerin öncesinde veya sonrasında zikredilen tamamlayıcı ibarelerle belirlenmiştir.

Klasik Arap şiirinde genellikle kelâm (كلام), elfâz (الفاظ), ahbâr⁵ (أخبار), ibârât⁶ (عبارا), lügat⁷ (لغة), lisân⁸ (لسان), kavî (قول), hadîs⁹ (حديث), vahiy¹⁰ (وحي), mekâl¹¹ (مقال), mekâlet¹²

³ *Kur’an Yolu* (Erişim 6 Temmuz 2021), İbrahim 14/24.

⁴ Ebû Muhammed Sâbit b. Ebî Sâbit Saîd el-Kûfî el-Lugavî, *Halku’l-insân*, thk. Abdüsettar Ahmed Ferrâc (Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti Kuveyt, 1985), 181.

⁵ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-Beyân ve’l-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü’l-Hâneçî, 1418/1998), 1/277.

⁶ Siracüddin Muhammed, *Mevsû’atu revâi’i’ş-şî’ri’l-‘Arabî* (Beyrut: Dâru’r-Râtibi’l-Câmiyye, ts.), 4/24.

⁷ Ebû Sa’d, Süveyd b. Kâhil b. Hârise el-Yeşkürî, *Dîvânu Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkürî*, thk. Şakir el-Âşûr (Dimaşk: 2012), 51.

⁸ Ebû Saîd el-Hasen b. el-Hüseyn b. Ubeydillâh el-Atekî es-Sükkerî, *Dîvânü Ebi’l-Esved ed-Dü’elî*, thk. Muhammed Hasan Âl Yasin (Beyrut: Dâru Mektebeti’l-Hilâl, 1418/1998), 40; Ebû’s-Saadât Ziyâüddîn Hibetullah b. Alî b. Muhammed İbnü’ş-Şecerî, *Muhtârâtü şu’arâ’i’l-‘Arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1412/1992), 32.

⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şî’r ve’ş-şu’arâ’*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire: Dâru’l-Maârif, 1377/1957), 2/616; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Dîvânü’l-me’ânî*, thk. Ahmed Selim Gânim (b.y: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1424/2003), 1/482, 483.

¹⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *‘Uyûnü’l-ahbâr* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1343/1925), 4/82.

¹¹ Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Abdirabbih, *el-‘İkdü’l-ferid*, thk. Müfid Muhammed Kumayha (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1404/1983), 2/280.

¹² Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Temîm el-Ensârî el-Husrî, *Zehrü’l-âdâb ve semerü’l-elbâb*, haz. Selahüddin el-Hevârî (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye Seydâ, 1421/2001), 1/35.

(مقالة), nutk (نطق),¹³ mantık¹⁴ (منطق), mizved¹⁵ (منود), kevâfi¹⁶ (قوائی) ve şevârid¹⁷ (شوارد) şeklinde göze çarpan kavramların tümü söz anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla yukarıda değinildiği üzere bu kavramlara hoş, yumuşak, tatlı vb. gibi nitelermeler birleştirildiği takdirde “güzel söz” manası kast edilmiş olur.

İhtiyaç halinde söylenmesi, yerine göre ifade edilmesi, ne çok kısa ne de çok uzun olması, cümle ve ifade tarzlarının titizlikle seçilmesi şeklinde söz için dört şart sıralayan Mâverdi'nin (öl. 450/1058) bu açıklamalarından sözün gelişi güzel söylenmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.¹⁸ Ayrıca teşbih, mecaz ve istiare gibi edebî sanatlarla bezenmiş olması kadar tutarlı, ölçülü ve seviyeli olmasına da özen gösterilmesi istenmektedir.

Burada güzel sözün muhataplar nezdindeki etkisi ve kıymetine binâen söz-sükût mukâyesesinde tercihini bariz bir şekilde sözden yana kullananların yaklaşımlarını da aktarmak uygun bir adım olacaktır. Söz-sükût mukâyesesi bağlamında ilk olarak göze çarpan muallaka şairlerinden Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın (öl. 609 [?]) aşağıda yer verilen şu beyitleridir:

وَكَاثِن تَرَى مِنْ صَامِتٍ لَكَ مُعْجِبٍ زِيَادَتُهُ أَوْ نَقْصُهُ فِي التَّكَلُّمِ
لِسَانُ الْعَقَى يَصْنَفُ وَيُصْنَفُ فُؤَادُهُ فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا صُورَةُ اللَّحْمِ وَالِدَمِّ

Dikkatini çeken nice suskun görürsün;

Fazlalığı ya da noksanlığı (belli olur) konuşmasında.

Kişinin dili (onun) yarısıdır, diğer yarısı da kalbidir,

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *Dîvânu'l-İmâmi's-Şâfiî*, haz. Ömer et-Tebbâ' (Beyrut: Dâru'l-Erkam bin Ebi'l-Erkam, 1416/1995), 99.

¹⁴ Ebü'l-Hâris Zürrumme Gaylân b. Ukbe b. Ma'dî b. Amr el-Kahtânî, *Dîvânu Zürrumme*, haz. Ahmed Hasan Besec (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1995), 104; Şâfiî, *Dîvânu'l-İmâmi's-Şâfiî*, 114.

¹⁵ Ebü'l-Velîd Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Ensârî, *Dîvânu Hassân b. Şâbit*, thk. Abede Mühennâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1994), 81; Yemân b. Ebi'l-Yemân el-Bendenîcî. *et-Takfiyye fi'l-luğa*, thk. Halil İbrahim el-Atiyye (Bağdad: Matbaatu'l-Ânî, 1976), 335.

¹⁶ Husrî, *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb*, 1/50; Ebü'l-Meâlî Bahâüddîn Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed b. Alî b. Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdüniyye*, thk. İhsan Abbas - Bekir Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1996), 5/404.

¹⁷ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdüniyye*, 5/404.

¹⁸ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdi, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, haz. Komisyon (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1434/2013), 443.

*Böylece geriye bir şey kalmaz et ve kan dışında.*¹⁹

Züheyr, söylenen sözler karşısında edebiyale suskunluğunu koruyanlara karşı bir hayranlık duyulabileceğini kabul eder ama ona göre bir kişinin asıl değeri ve karakteristik yapısı doğrudan konuşmasıyla irtibatlıdır.²⁰ Bu durumda Züheyr'e göre güzel ve etkili konuşma mükemmel bir dinleyici olmanın ötesinde bir şeydir. Aslında onun bu beyitlerinde altını çizdiği husus, Arap toplumu tarafından dillendirilen *إِنَّمَا الْمَرْءُ بِأَصْغَرَيْهِ لِسَانِهِ وَقَلْبِهِ* "Birey, ancak iki ufak parçasıyla yani dili ve kalbiyle bireydir."²¹ cümlesiyle de vurgulanmaya çalışılmıştır.

Öte yandan söz ve sükûtun hangisinin daha üstün olduğuna ilişkin klasik dönem ilim meclislerinde cereyan eden diyaloglara bakıldığında özellikle fakih, muhaddis veya mutasavvıf kimliği daha ağır basan şahsiyetlerin sükûtü söze, edebî kimliği ön plana çıkan bireylerin ise sözü sükûta tercih ettikleri görülmektedir. Bahse konu olan meseleye temas edenlerden Câhiz (öl. 255/869) karşıt sayılabilecek çeşitli görüşleri aktardıktan sonra şöyle der: "Faydası (kimi zaman) umumi (kimi zaman) hususi olan söze, yararı sahibinden öteye geçmeyen sükût tercih edilip ondan daha faydalı görülebilir mi? Râviler (öteden beri) sükût edenlerin sessizliğini değil konuşanların sözlerini ve ifadelerini aktarmışlardır. Yüce Allah (c.c.) peygamberleri sükût etmek için değil konuşmak için göndermiştir. (Öte yandan) sükûtun övülmeye değer görüldüğü

¹⁹ Züheyr b. Ebî Sülmâ (Rebîa) b. Riyâh el-Müzenî, *Dîvânu Züheyr b. Ebû Sülmâ*, haz. Ali Hasan Fâur (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988), 111, 112.

²⁰ Nitekim diğer bir muallaka şairi Tarefe b. Abd (öl. 564 [?]), *على عَوْرَاتِهِ لَدَلِيلٌ*, "وَإِنَّ لِسَانَ الْمَرْءِ مَا لَمْ تُكُنْ لَهُ / حِصَاةٌ"، *"Mantık olmadığında, kişinin dili onun kusurlarına bir delildir."* deyip akıl süzgecinden geçirilmeyen konuşmaların insanın kişilik yapısını ortaya çıkardığını belirtmektedir. bkz. Ebû Amr Tarafe b. el-Abd b. Süfyân b. Sa'd el-Bekrî, *Dîvânu Tarafe b. el-'Abd*, haz. Mehdi Muhammed Nâsırüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002), 67; Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Süleymân b. İsâ el-A'lem eş-Şentemerî, *Dîvânü Tarafe b. el-'Abd Şerhu'l-A'lem eş-Şentemerî*, nşr. Dürriyye el-Hatîb - Lutfî es-Sakkal (Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, ts.), 92.

²¹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber en-Nemerî, *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis ve şahzû'z-zâhîni ve'l-hâcis*, thk. Muhammed Mürsî el-Hûlî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1402/1982), 1/55; Abdullah b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr el-Bekrî, *Faşlü'l-makâl fi şerhi Kitâbi'l-Emsâl*, thk. İhsan Abbas - Abdülmecid Âbidîn (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1391/ 1971), 136, 137.

yerler az, sözün ise çok fazladır. (Zaten) uzun süreli bir sükût dili (cümle akışını) bozar.”²²

Câhiz’in bu yaklaşımı bazı edebî eserlerde yer alan şu dizelerde de karşımıza çıkmaktadır:

حَلَقَ اللِّسَانَ لِطُقَيْهِ وَبَيَانِهِ لَا لِلسُّكُوتِ، وَذَاكَ حَظُّ الأَخْرَسِ
فَإِذَا جَلَسْتَ فَكُنْ مُجِيباً سَائِلاً إِنَّ الكَلَامَ يُزَيِّنُ رَبَّ المَجْلِسِ

Allah, konuşma ve açıklama için yaratmıştır dili;

Sükût için değil, (zaten) sükût kaderidir dilsizin.

(Bir yere) oturduğunda cevap veren, soru soran ol!

*Zira söz güzelleştiriyor sahibi olduğun meclisin.*²³

Kûfe dil mektebinin önemli temsilcilerinden Sa‘leb lakaplı Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd’e (öl. 291/904) nispet edilen ve inanç merkezli bir yaklaşımla dillendirilen aşağıdaki beyitler onun da tıpkı Câhiz gibi söz-sükût arasında net bir ayrıma giderek sözü sükûta tercih ettiğini göstermektedir:

لَوْلَا الكَلَامُ لَمَا تَبَيَّنَّا الهُدَى وَتَعَطَّلْتُ فِي دِينِنَا الأَحْكَامُ
فَرَيْنَ الكَلَامِ، إِذَا أَرَدْتَ تَكَلُّمًا وَدَعِ الأَمْرَ، فِي الأَمْرِ المُضْمَلِ
وَالنُّطْقُ أَفْضَلُ مِنْ صَمَاتٍ مُتَّهَمَةٍ جَاءَ الكِتَابُ بِذَلِكَ، وَالإِسْلَامُ

Doğru yolu açıklayamazdık söz olmasaydı;

Atıl kalırdı dinimizin ahkâmları

Konuşmak istediğinde sözünü tart;

Bıkkınlık verdiği için terk et fazlalıkları.

Konuşma, töhmetli suskunluktan iyidir;

²² Câhiz *el-Beyân ve ‘l-tebyîn*, 1/272. Daha çok farklı görüş ve eleştirileriyle ön plana çıkan Selefî âlim İbn Teymiyye (öl. 728/1328) “Hayra yönelik konuşmak ondan sükût etmekten, şerre yönelik sükût (da) ondan konuşmaktan daha iyidir.” diyerek gerek söz gerekse sükûtu iyi-kötü ekseninde değerlendirmiştir. bk. Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn İbn Teymiyye, *Mecmû ‘u fetâvâ*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım (Medine: Mücemme’l-Melik Fehd li’t-Tabbâti’l-Mushafi’ş-Şerif, 1425/2004), 11/200.

²³ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtü ‘l-üdebâ’ ve muhâverâtü ‘ş-şu ‘arâ’ ve ‘l-bülegâ’*, haz. İbrahim Zeydân (Mısır: Mektebetü’l-Hilâl, 1902), 31.

*Kur'ân ve İslâm getirmiştir bunları.*²⁴

Bazı kaynaklarda yer alan “Şüphesiz ki dilin hareketliliği artarsa tatlılığı da zariflik kazanır.” açıklaması konuşkan bir dilin zamanla daha da açılacağı ve daha güzel ifadeler geliştireceğini ön görmektedir.²⁵ Aynı şekilde Abbasî dönemi hatip ve kâtiplerinden Attâbî'ye (öl. 220/835) nispet edilen “Eğer dil işlevinden engellenirse harflerin mahreçlerini çıkartmada zorluk çeker.”²⁶ şeklindeki tespit, dilin uzun bir müddet hareketsiz bırakılmamasını öğütlemektedir ki bu açıklamalardan sözün sükûta tercih edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Elbette ki bazı sözler onur kırıcı ve aşağılayıcıdır ve bu gibi durumlarda suç dilde değil dilin sahibindedir. Eğer bazen sükût söze tercih edilmişse de bu lüzumsuz konuşmalara hasredilmiş²⁷ ya da kişinin kendisini veya yakınlarını tehlikeye atma olasılığı üzerinden okunmuştur. Nitekim bu durum klasik Arap şiiri ve deyimlerde sıklıkla dile getirilmiştir.²⁸ Kaldı ki dil yarasının kesici alet yaralarından daha ağır olduğuna ilişkin ileri sürülen görüşlerin tümünde dolaylı olarak güzel ve tatlı sözün önemi vurgulanmak istenmiştir. Kısacası dil, sahibinin ilmi kapasitesi, ahlaki eğitimi ve olgunluk düzeyiyle doğrudan ilişkili olduğu için güzel kullanıldığında güzel, kötü kullanıldığında ise kötü sonuçlara neden olabilmektedir. Mevzubahis edilen konunun en dikkat çekici örneği dil âlimi ve ahlâk felsefecisi er-Râgıb el-İsfahânî'nin (öl. 5./11. yüzyılın ilk çeyreği) naklettiği şu rivayettir: “Lokman Hekîm, kesilmiş bir hayvanın en güzel ve en kötü parçasını isteyen efendisine hayvanın dilini götürmüş, güzel olduğu zaman bundan daha güzeli, kötü olduğu zaman da bundan daha kötüsü yoktur” demiştir.²⁹

²⁴ Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk b. Yahyâ el-Veşşâ', *Kitâbü'l-Müveşşâ: ez-Zarf ve'z-zurefâ*, thk. Kemal Mustafa (Mısır: Mektebetü'l-Hâneçî, 1372/1953), 11.

²⁵ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber el-Müberred, *el-Kâmil fi'l-edeb*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412/1992), 1/532.

²⁶ İbn Abdîrabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 2/307.

²⁷ İbn Abdîlberr en-Nemerî, *Behcetü'l-mecâlis*, 1/60-63.

²⁸ Şâfî, *Divânu'l-İmâmi 'ş-Şâfi 'i*, 116; Ebü Ubâde el-Velîd b. Ubeyd et-Tâi Buhtürî, *el-Hamâse*, haz. Kamil Mustafa (Kahire: el-Matbaatü'r-Rahmaniyye, 1929), 401-405; Ebü Ubeyd el-Bekrî, *Faşlü'l-makâl fi şerhi Kitâbi'l-Emsâl*, 21-25.

²⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, 32.

2. Klasik Arap Şiirinde Güzel Sözün Benzetildiği Unsurlar

İçinde hoşgörü, samimiyet ve zarafet barındıran bir sözün muhataplarının iç dünyasında daha fazla etkili olacağı inkâr edilemez. Nitekim İslâmî literatürde güzel ve tatlı söz sahibi insanların mükâfatlandırılacağı bildirilmekte ve bu güzel davranışın yaygınlaştırılması temel hedefler arasında gösterilmektedir. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenen *الْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ* “Güzel söz sadakadır.”³⁰ hadisi ile Hz. Ömer’e nispet edilen *الْبِرُّ شَيْءٌ هَيِّئٌ: وَجْهٌ طَلِيقٌ وَكَلَامٌ لَيِّنٌ* “İyilik kolay bir şeydir: Güler yüz ve yumuşak sözdür.”³¹ ifadesi bir yandan güzel konuşmanın karşılıksız kalmayacağını öğütlerken diğer yandan güzel söz söylemeyi doğrudan teşvik etmektedir.

Hz. Peygamber’in ünlü şairlerinden Kâ‘b b. Mâlik el-Ensârî’nin (öl. 50/670)

وَمَوَاعِظُ مِنْ رَبِّنَا نُهْدِي بِهَا
بِلِسَانٍ أَزْهَرَ طَيِّبِ الْأَنْوَابِ

(İnsanları) Rabbimizden (gelen) bazı öğütlerle,

*Çiçek ve tertemiz elbise gibi olan bir dille doğru yola iletiyoruz.*³²

beytinde dilin estetik boyutu ve iffetine dikkat çekilerek insanların ancak bu şekilde hidayet bulabileceğine vurgu yapılmıştır.

Aslında güzel ve estetik sözler dinî ve kültürel değerlerle yoğrulmuş anlamlar üzerinden tespit edilebilir. Bununla birlikte özellikle benzetilen unsurlar açısından iyi-kötü, güzel-çirkin, seviyeli-seviyesiz, etik veya netice odaklı olduğuna ilişkin bir kanaate de varılabilir. Zira teşbih sanatı anlatımı güçlendirdiği gibi iki varlık arasındaki ortak niteliği de belirgin kılar. Binaenaleyh eğer bir söz güzel, büyüleyici ve değerli addedilen şeylere benzetilmişse bu durumda asıl hedefi en güzeli ortaya koymak olan

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi‘u’s-şâhih* (Lübnân: Dâru’t-Te’sîl, 1433/2013), “Edeb”, 34 (No: 6028).

³¹ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebü’d-Dünyâ, *Kitâbu’s-Şumt ve âdâbü’l-lisân*, thk. Necm Abdurrahman Halef (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1406/1986), 397; Ebü’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân İbn Receb, *Leâ‘ifü’l-ma‘ârif fî mâ li-mevâsîmi’l-‘âm mine’l-vezâ‘if*, thk. Yasin Muhammed es-Sevvâs (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1420/1999), 410.

³² Ebû Abdillâh Kâ‘b b. Mâlik b. Ebî Kâ‘b Amr el-Ensârî, *Dîvânu Ka‘b b. Mâlik el-Ensârî*, thk. Sâmî Mekki el-Ânî (Bağdad: Mektebetü’l-Maârif, 1386/ 1966), 181.

edebî sanat ile onun en önemli malzemesi sayılan dilin gerçek görevi arasında tam bir örtüşme sağlanmış demektir.

Klasik Arap edebiyatında güzel söze dair beyitler genel başlık sayılabilecek medih (övgü), hiciv (yergi), doğa tasviri, gazel, hikemiyât, zühdiyyât, fahr (gurur), i'tizâr ve isti'tâf (teveccüh) ve risâ, (ağıt) temaları içerisinde daha çok medih ve gazel kategorileri altında göze çarpmaktadır. Benzetildiği unsurlar arasında ise sihir, rengârenk bahçeler, bal, değerli taşlar ve güvercin gerdanlığı birden fazla şair tarafından dillendirildiği için sadece bu unsurlar alt başlıklar şeklinde ele alınmıştır.

2.1. Sihre Benzetilmesi

Güzel sözü sihre benzetenler, muhatabı etkisi altına alan ve onu kolayca ikna edebilen büyümlü ifadeleri kast ederler. Bu yönde bir benzetme yapan ilk kişi Hz. Peygamber'dir (s.a.v.). İmam Buhârî'nin (öl. 256/870) aktardığına göre Medine'nin doğu taraflarından gelen iki kişi halka hitap ettikten sonra halk bu kişilerin konuşmalarına hayran kalmış ve bu hadise sonrasında Hz. Peygamber “Şüphesiz bazı ifadeler gerçekten de sihirdir.” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.³³ Sihrin yaldızlı sözler söyleme aracılığıyla göz boyama ve aldatma yönünün olması hasebiyle ilgili hadiste insanları hayran bırakacak sözlerin sihre benzetilmesini olumsuz anlamda değerlendirenler olmuştur; ancak özellikle belagatçılar, edebî sanatları haiz, açık ve anlaşılır bir sözün sihre benzetilmesine olumlu bakmışlardır.³⁴ Bazı edebî eserlerde yer alan “Güzel söz düğüm üfürüklerinden birisidir.” açıklaması da belagatçıların bu olumlu yaklaşımlarında haklı olduklarını göstermektedir.³⁵

Güzel sözü sihre benzeten şairlerden Beşşâr b. Bürd el-Ukaylî (öl. 167/783-84) ilgi duyduğu bir kadın için *سَكَانَتْ لِسَانَهَا هَارُوتَ يَنْفُثُ فِيهِ سِحْرًا* “*Sanki dilinin altında ona üfleyip büyümlü kılan Hârût vardır.*”³⁶ diyerek insanlara büyü yapmayı öğreten iki melekten biri olan Hârût ismini zikretmiş ve mahubunun fiziki özellikleri yerine sözlerindeki

³³ Buhârî, “Tıb”, 48 (No: 5767).

³⁴ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Cemheretü'l-emşâl*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim - Abdülmecid Katâmiş (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1408/1988), 1/13, 14.

³⁵ Husrî, *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb*, 1/29; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdüniyye*, 5/402.

³⁶ Ebû Muâz Beşşâr b. Bürd el-Ukaylî, *Dîvânü Şi'ri Beşşâr b. Bürd*, thk. Bedreddin el-Alevî (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1981), 118. Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/276.

büyüleyici güzelliği anlatmayı tercih etmiştir. Zira kimi şairlerin de işaret ettiği gibi dil, dış görünüme bakılmadan birisinin yerilmesi veya övülmesi noktasında kabul edilebilir bir kıstastır.³⁷

Şair Ebû Temmâm'ın (öl. 231/846) Ebû Said Muhammed b. Yûsuf et-Tâî'yi kast ederek sarf ettiği şu dizelerde de sihre atıf yapılmıştır:

فَأَيْنَ قَصَائِدُ لِي فِيكَ تَأْبَى وَتَأْتَفُ أَنْ أَهَانَ وَأَنْ أُدَالَا
هِيَ السِّحْرُ الْحَلَالُ لِمِجْتَلِيهِ وَلَمْ أَرَ قَبْلَهَا سِحْرًا حَلَالًا

Seninle alakalı kasidelerim nerede?

Suçlanıp küçük düşürüleceğimi engelleyecek.

O kasideler, dikkatli bakanlar için helal sihirdir;

*Ben helal sihir görmedim şimdiye dek.*³⁸

Güzel sözü sihre benzeten diğer bir şair daha çok hicivleriyle tanınan İbnü'r-Rûmî'dir (öl. 283/896). Kendisi bir kadının sözlerini nitelerken *وَحَدِيثُهَا السِّحْرُ الْحَلَالُ لَوْ أَنَّهُ / لَمْ يَجْنِ* “Onun sözü, eğer kendisini koruyan âşığı öldürmezse helal sihir gibidir.” diyerek nitelediği kadının sözlerinden temkinli ve aklı başında bir âşığın bile etkilenebileceğini söyler. Devamında *إِنْ طَالَ لَمْ يَمَلْكَ وَإِنْ هِيَ أَوْحَزَتْ / وَدَّ الْمِيحَدُّثُ أَنَّهَا لَمْ تُؤْجِرْ* “Eğer uzun konuşursa bıkkınlık vermez, veciz konuştuğu zaman ise dinleyici kısa kesmemesini arzular.”³⁹ diyen İbnü'r-Rûmî nitelediği kadının, düşünülenin aksine uzun konuşmasının dinleyenlerin ilgisini daha fazla çektiğini de ifade eder.

Kimi edip ve şairlerin güzel sözü sihre benzettikten sonra özellikle helal nitelemesini kullanmaları İslâmî öğretilerde sihrin net bir dille yasaklanmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁰ Böylece onlar muhabbet duydukları kişilerin büyüleyici ve gönül çelici sözlerini, paranormal yöntemlerle kandırma, aldatma, göz boyama ve yaldızlı

³⁷ Müberred, *el-Kâmil fi'l-edeb*, 2/652; Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 443.

³⁸ Husrî, *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb*, 1/30.

³⁹ Ebü'l-Hasen es-Serî b. Ahmed b. es-Serî er-Reffâ', *el-Muhib ve'l-maḥbûb ve'l-meşmûm ve'l-meşrûb*, thk. Teition von Misbâh Galâvuncî (Dımaşk: Matbûâtü Macmai'l-Lügati'l-Arabiyye, 1407/1986), 1/159; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî*, thk. Ahmed Selim Gânim (b.y: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003), 1/483; Husrî, *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb*, 1/32.

⁴⁰ Sihrin kesin bir şekilde yasaklandığına ilişkin bkz. Buhârî, “Tıb”, 48 (No. 5764).

sözlerle oyalama şeklinde⁴¹ doğa kanunlarına aykırı olan vakalara gerçek görüntüsü kazandırıp kendi emellerine ulaşmaya çalışanların sözlerinden ayrı tutmaya çalışmışlardır.

2.2. Güzel Bahçelere Benzetilmesi

Her şairin doğadan ilham alarak şiir yazdığı muhakkaktır hatta bazı şairler sadece doğa tasvirleriyle ön plana çıkmışlardır. Çiçekler, çeşitli çimler, çalılar ve farklı ağaç türleriyle yeşilin her tonunu içinde barındıran bahçeler ise doğanın güzelliğini yansıtan en görkemli alanlardan sayılır. Bu yüzden kimi şairler güzel sözü hoş manzaralı bahçelere benzetmişlerdir. Örneğin Câhiliye dönemi şairlerinden Cirân el-Avd⁴² “*Öyle bir söz ki, bakla onun (yağmur gibi) serpmeleriyle sulansa yetişecek ve kurumuş dikenli çalı (da) yeşerecek.*”⁴³ manasına gelen bu beytinde kurumaya yüz tutmuş bir yerin yağmur suyuyla can bulup yemyeşil bir mekana dönüşmesinden sonraki hali ile güzel söz arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır.

Beşşâr b. Bürd *وحيث كانه قطع الروض / وفيه الحمراء والصفرأء* “*Öyle bir söz ki onu, içinde kızılık ve sarılık bulunan bahçeden bir parça sanırsın.*”⁴⁴ beyti ile *وَكأنَّ رجع حديثها / قطع الرياض* “*Onun sözünün yankısı (geri dönüşü) çiçeklerle bürünmüş bahçeden bir parçadır.*”⁴⁵ beytinde ağızdan çıkan sözleri sadece bahçelere benzetmekle kalmayıp bahçeleri ayrıca çiçeklerle birlikte zikrederek adeta güzellikler içindeki bir güzelliği ve narinliği nitelemiştir. Beşşâr b. Bürd’ün, “*Hazırlanıldığından dolayı göz çukurları siyahlaşmış olan var ya! Onun sözleri bahçelerdeki meyveler gibidir.*” manasına gelen *وَدَعَجَاء المِحاجر من معدَّ / كأن حديثها تمر الجنان*⁴⁶ beytinde de bu yönde bir teşbih göze çarpmaktadır.

⁴¹ Gülay Karaman, *Klasik Türk Edebiyatında Sibir* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 33, 34.

⁴² İlgili kaynaklara müracaat edilmiş fakat şairin kesin vefat tarihine yönelik bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁴³ Âmir b. el-Hâris en-Nümeyrî Cirân el-Avd, *Dîvânu Cirân el-'Avd en-Nümeyrî*, haz. Ahmed Nesim (Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2000), 21. Câhiz *el-Beyân ve 't-tebyîn*, 1/281.

⁴⁴ Beşşâr b. Bürd, *Dîvânu Şi'ri Beşşâr b. Bürd*, 11; Câhiz, *el-Beyân ve 't-tebyîn*, 1/277.

⁴⁵ Beşşâr b. Bürd, *Dîvânu Şi'ri Beşşâr b. Bürd*, 118.

⁴⁶ Beşşâr b. Bürd, *Dîvânu Şi'ri Beşşâr b. Bürd*, 235; Husrî, *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb*, 1/43.

Güzel söz ve bahçeleri yan yana getirip kişileştirme sanatı doğrultusunda bir örnek sunan Abbâsî dönemi şairlerinden Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî (öl. 354/965) *وَدَكِّي رَائِحَةَ الرِّيَاضِ كَلَامُهَا / تَبْغِي النَّسَاءَ عَلَى الْحَيَا فَتُفَوِّحُ* “Bahçelerin güzel ve keskin kokusu onların sözüdür. Yağmuru övmek istediklerinde kokarlar.”⁴⁷ beytinde doğrudan güzel sözü bahçelere benzetmemişse de etrafa yaydıkları güzel kokularıyla yağmur bulutlarına teşekkür ettiklerini söyleyerek aslında bahçelerden etrafa yayılan bu kokuların bir tür söz olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁸

Arap nesîr sanatının usta kalemlerinden Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin (öl. 414/1023), aktardığına göre şair Ebü'l-Aynâ (öl. 283/896) İbnü'l-Mukaffâ'nın (öl. 142/759) edebî kişiliği hakkında şu şekilde iltifatlarda bulunmuştur: *كَأَنَّ كَلَامَهُ لَوْلُوْهُ مَشْوَرٌ، أَوْ وَشِيٌّ* “Onun sözü etrafa saçılmış bir inci veya süslemeli bir kumaş ya da bol yağmur almış bir bahçe gibiydi.”⁴⁹ Ebü'l-Aynâ, İbnü'l-Mukaffâ'nın ağzından çıkan sözlerin her bir kelimesinin anlamlı olduğu kadar kıymetli olduğuna değerli taşlar üzerinden işaret etmiştir. Cümlelerin birbiriyle olan ahenk ve insicamını vurgulamak için işlenmiş bir kumaşı örnek veren Ebü'l-Aynâ yeteri düzeyde yağmur suyu almış bir bahçeden de söz ederek aslında mantıklı, güzel ve etkileyici bir dilin yemyeşil manzarasına doyum olmayan bahçeler gibi huzur kaynağı olabileceğini anlatmaya çalışmıştır.

Gerçekten de doğa özlemi ve sevgisinin bir müsebbibi olarak öteden beri var olan ya da insan eliyle oluşturulan bahçeler gerek barındırdığı çeşitli ağaç, çiçek ve bitkilerin muhteşem manzarası, gerek etrafa yaydığı güzel koku, gerekse ruha dinginlik veren yeşilliğiyle birçok edip ve şairin ilham kaynağı olmuştur. Öyle ki Sanevberî (öl. 334/945-46) gibi bazı şairler neredeyse tüm kasidelerini sadece bahçe ve çiçek

⁴⁷ Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen el-Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî* (Beyrut: Dâru Beyrut, 1403/1983), 69.

⁴⁸ Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *et-Tibyân fî şerhi'd-Divân Şerhu Divâni'l-Mütenebbî*, nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts), 1/255.

⁴⁹ Ebû Hayyân Alî b. Muhammed b. Abbas et-Tevhîdî, *el-Beşâ'ir ve'z-zehâ'ir*, thk. Vedat el-Kâdî (Beyrut: Dâru Sâdır, 1408/1988), 8/54.

tasvirlerine hasretmişlerdir.⁵⁰ Hatta Sanevberî'nin kasidelerindeki bahçe ve çiçek tasvirlerinin çoğunluğunu göz önünde bulundurup الروضيات başlığıyla eser yazarlar bile olmuştur.⁵¹

Buldukları alanların bir nevi nefesi olan güzel ve gönül ferahlatıcı yemyeşil bahçeler kimi şairlerin şiirlerinde benzeyen unsur olarak da yer almaktadır. Örneğin Sanevberî'nin muasırı olan Küşâcim lakaplı Ebü'l-Feth Mahmûd b. el-Hüseyn es-Sindî (öl. 360/971), Mısır hakkında yazdığı kasidesinde göz kamaştırıcı bahçeler ile rengârenk çiçeklerin süslediği alanların güzelliğine binaen *Sanki Mısır, gözlerin ve gönüllerin iştah duyduğu/arzuladığı (gerçek) Cennet'tir.*" şeklinde bir ifade kullanarak muhteşem manzaralı bahçelere sahip olan Mısır diyarını ahiretteki cennete benzetmiştir.⁵²

2.3. Bala Benzetilmesi

Arap dili ve edebiyatı âlimi Ebû Hilâl el-Askerî'nin (öl. 400/1009) "Tüm insanlar sözün tatlılığını balın tatlılığına benzetir."⁵³ şeklindeki açıklamasından da anlaşılacağı üzere halk arasında bu denli yaygın olan bir benzetmeye edip ve şairler de kayıtsız kalmamışlardır. Nitekim klasik Arap edebiyatında muhatabın ruhuna etki edecek yumuşak ve kulağa hoş gelen sözlerin güzelliğine yönelik kasideler yazılmış ve bu kasidelerin bazı beyitlerinde güzel sözler, tatlılığının yanı sıra hasta bedenlerin şifa kaynağı olarak da bilinen bala benzetilmiştir. Örneğin Muhadram şairlerden Ebû Züeyb el-Hüzelî (öl. 28/648-49) 23 beyitlik kasidesinin ilgili pasajında muhabbet beslediği kadının sözlerini sütle karıştırılmış bala benzeterek şöyle der:

وَإِنَّ حَدِيثًا مِنْكَ لَوْ تَبَدَّلْتَهُ
جَنَى النَّحْلِ فِي أَلْبَانِ عَوْدٍ مَطَاوِلِ

Senden gelen bir söz (etrafa) yayıldığında, sanki o,

⁵⁰ Nasuhi Ünal Karaarslan, "Sanevberî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 6 Ekim 2021).

⁵¹ Fidâ Muhammed Ganim, "eṭ-Ṭabî'atü'l-mâiye fî şî'ri's- Şanevberî", *Mecelletü'l-Belkâ' li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât*, 17/1 (2014), 83.

⁵² Ebü'l-Feth Mahmûd b. el-Hüseyn b. es-Sindî b. Şâhek, *Dîvânu Küşâcim*, thk. Nebevî Abdülvâhid Şa'lân (Kahire: Mektebetü'l-Hâneçî, 1417/1997), 225.

⁵³ Ebû Hilâl el-Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî*, 1/483.

*Develerin sütüne karıştırılmış bal arısının mahsulüdür.*⁵⁴

Emevîler devrinde tabiat tasvirleriyle öne çıkan şair Ebü'l-Hâris Zürrümme Gaylân b. Ukbe el-Kahtânî (öl. 117/735) de karşılaştığı bir dostuyla aralarında geçen samimi konuşmayı, kaynağından süzülen berrak bir suyla karıştırılmış olan bala benzetmiş ve şöyle demiştir:

وَلَمَّا تَلَقَيْنَا جَرَّتْ مِنْ عَيْونِنَا دُمُوعٌ كَفَفْنَا مَاءَهَا بِالْأَصَابِعِ
وَنَلْنَا سِقَاطاً مِنْ حَدِيثِ كَأَنَّهُ جَنَى النَّخْلِ مُزْجِجاً بِمَاءِ الْوَقَائِعِ

Seninle karşılaştığımızda akıyordu gözlerimizden

Parmaklarımızla sildiğimiz yaşlar.

Öyle bir konuşmaya daldık ki sanki o,

*Zirvelerden akan suyla karıştırılmış bir bal.*⁵⁵

Diğer bir şair “Bir söz ki göz *Bir söz ki göz* حَديثٌ إذا لم تَحْشَ عَيْناً كَأَنَّهُ / إذا ساقطته الشَّهْدُ أَوْ هُوَ أَطْيَبُ” *lo أنك تستشفي به بعد سَكْرَةٍ / من الموت* *nazarından korkmazsan eğer, sanki o baldır ya da baldan daha hoştur.*⁵⁶ diyerek ruhun derinliklerine işleyen cümleleri baldan daha tatlı görmüş ve *لو أنك تستشفي به بعد سَكْرَةٍ / من الموت* *Eğer ölüm sarhoşluğundan/hastalığından sonra onun ile şifa* *dilersen neredeyse bu sarhoşluk yok olacaktır.*⁵⁷ şeklindeki betimlemesiyle güzel sözlerin gönüllerde bıraktığı etkiyi ölüm anındaki hastalığın bile şifası sayarak oldukça mübalağalı ifadelere başvurmuştur.

Arap edebiyatının meşhur nesir yazarlarından Câhiz’in Hakem b. Reyhân’a nispet ettiği beytiler ile Büveyhî veziri edip ve şair Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd b. el-Abbâs’ın (öl. 385/995) kulağa hoş gelen anlamlı yazı ve cümleleri övdüğü dizeleri de bu bağlamda zikredilmeye değerdir:

يا أجدل النَّاسِ إنَّ جادئُهُ جدلا وأكثَرَ النَّاسِ إنَّ عائبُهُ عِللا

⁵⁴ Ebü Züeyb Huveylid b. Hâlid b. Muharris el-Hüzelî, *Dîvânu Ebî Zü’eyb el-Hüzelî*, thk. Ahmed Halîl eş-Şâl (Port Said: Merkezü’l-Dirâsât ve’l-Buhûsi’l-İslâmiyye, 1435/2014), 86; Câhiz *el-Beyân ve’l-tebyîn*, 1/278.

⁵⁵ Câhiz, *el-Beyân ve’l-tebyîn*, 1/282; Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Zürrümme* (Beirut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1416/1996), 276, 277.

⁵⁶ Husrî, *Zehrü’l-âdâb ve şemerü’l-elbâb*, 1/40.

⁵⁷ Husrî, *Zehrü’l-âdâb ve şemerü’l-elbâb*, 1/40.

كأَئِمْناً عَسَلٌ رَجَعَانُ مُنْطِقِهَا إِنَّ كَانَ رَجْعُ كَلَامٍ يُشْبِهُ الْعَسَلَا

*Ey kendisiyle mücadele ettiğimde herkesten daha mücadeleci
Ve azarladığımda bütün insanlardan daha dertli kişi!
Onun sözünün yankısı (geri dönüşü) sanki baldır;
(Tabi) eğer bala benzetilecekse bir sözün geri dönüşü.⁵⁸*

İkinci beyitteki müennes ve gaibe zamirinden Hakem b. Reyhân'ın hitap ettiği kişinin kadın olduğu anlaşılmaktadır. Böylece şair, kadının mücadeleci bir karaktere sahip olduğunu söylemekte ve en ufak bir azarlamadan sonra onun bal gibi tatlı serzenişlerinden haber vermektedir.

Sâhib b. Abbâd ise *“Allah için bana söyle! Kağıda kostümden mi yazı yazıyorsun? Yoksa (gerçekten de) ona kostüm mü giydirmişsin?”* diyerek muhatabının kağıt ve üzerindeki ihtişamlı yazısı arasındaki kombinasyonuna vurgu yaptıktan sonra *بالله لَفُظُّكَ هَذَا سَأَلٌ مِنْ عَسَلٍ / أَمْ قَدْ صَبَّيْتَ عَلَيَّ أَفْوَاهِنَا عَسَلَا* *“Allah aşkına! Senin bu sözlerin baldan mı süzülüyor? Yoksa gerçekten de sen ağzımıza bal mı döktün?”⁵⁹* şeklinde oldukça hoş ve gönül okşayıcı iltifatlarda bulunmuştur.

Dilin, kimi belagatçılar tarafından “Dil, onunla beyanın güzelliği ortaya çıkan bir araç, gönülde var olanı bildiren bir olgu, burada olmayandan haber veren bir tanık, kararı kesin bir hâkim, cevap veren bir sözcü, ihtiyacın karşılanmasını sağlayan bir aracı, hüznü bertaraf eden bir teselli, yabanlığı yok eden samimi bir dost, kötülükten sakındıran bir vaiz, iyiliğe çağırın bir dekoratör, sevgi eken bir çiftçi, gazezin kökünü kurutan bir biçici, kulakların pasını silen bir eğlendiricidir.”⁶⁰ şeklindeki tanımı dikkate alındığında insan bedeninin en önemli organlarından olan bu et parçasına yüklenen asıl görevin, (toplumsal bir hayatın sürdürülebilirliğini kolaylaştırmak adına) güzellik ve tatlılık olduğu söylenebilir.

⁵⁸ Câhiz *el-Beyân ve 'l-tebyîn*, 1/279.

⁵⁹ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî, *Yetîmetü 'd-dehr fî mehâsini ehli 'l-'aşr*, thk. Müfîd Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dâru 'l-Kutubi 'l-İlmiyye, 1403/1983), 3/308.

⁶⁰ Câhiz, *el-Beyân ve 'l-tebyîn*, 2/75; Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürçânî, *Delâ 'ilü 'l-i 'câz*, nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetü 'l-Hâneci, 1404/1984), 97; Ebü 'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *Nüzhetü 'l-elibbâ ' fî tabakâti 'l-üdebâ '*, thk. İbrahim es-Sâmirâî (Ürdün: Mektebetü 'l-Mennâr, 1405/1985), 149.

2.4. Değerli Taşlara Benzetilmesi

Güzel, hoş ve tatlılık bakımından şairler tarafından sözün benzetildiği unsurlar arasında zümrüt, safir, elmas, yakut ve inci gibi değerli taşların bulunması dilin akla ve gönle hitap edebilme potansiyeline dolayısıyla da değerine doğrudan bir işarettir. Aslında Arapların sözlü kültüründe gerek güzel söz gerekse güzel yazının tek taşlı mücevhere (فرائد الدر) benzetilmesinin yaygınlığı darb-ı mesel düzeyindedir.⁶¹ Sözlü kültürün devamını sağlama noktasında şairlerin üstlendiği rol ise hayatîdir. Dolayısıyla onlar hoşlandıkları ya da saygı duydukları kişilerin ağızından dökülen her ifade ve cümlelerin yerli yerinde, anlamlı ve kıymetli olduğuna inci ve elmaslar üzerinden işaret etmişlerdir. Örneğin muallaka şairlerinden Antere (öl. 614 [?]) platonik aşk yaşadığı Able adlı sevgilisi için inşâd ettiği kasidesinin birinci ve ikinci beytinde lafzını altına, manasını da mücevhere benzettiği şu ifadeleri kullanmıştır:

وَإِصْغِي إِلَى قَوْلِ الْمَجِبِّ الْمَخِيرِ يَا عَبِلَ خَلِّي عَنْكَ قَوْلَ الْمُفْتَرِي
وَمَعَانِيَا رَضَعْتُهَا بِالْجَوْهَرِ وَخُذِي كَلَامًا صُغْتُهُ مِنْ عَسَجِدِ

*Ey Able! Müfterinin lafını bir kenara bırak,
Seni sevip (doğru) bilgi verenin sözünü dinle.
Öyle bir kelamı al ki (lafzını) altın ile şekillendirmiş,
Anlamını ise (baştan aşağı) süslemişim cevherle.⁶²*

Aslında Antere, Able'ye yaptığı iltifatlarda doğrudan bir teşbih edâtı kullanmamıştır. Ancak nekra olarak kullandığı كَلَام ve مَعَانِي kelimelerine fiil cümlesinden oluşan sıfatlar getirmiş, böylece kendi ifadelerinin lafız-anlam açısından altın ve mücevherden müteşekkil olduğunu söyleyerek onu etkilemeye çalışmıştır.

Emevî dönemi Arap şairlerinden Ahtal da (öl. 92/710-11) قَدْ تَكُونُ بِهَا سَلْمَى تُحَدِّثُنِي / تَسَاقَطًا

الحُلِيِّ حَاجَاتِي وَأَسْرَارِي “Bazen Selma, ziynetleri dökülürcesine ihtiyaçlarımdan ve gizli

⁶¹ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî, *Şimârü'l-kulûb fi'l-muzâf ve'l-mensûb*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye Seydâ, 1424/2003), 507.

⁶² Ebû Zekeriyâ Yahya b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'Antere*, nşr. Mecîd Tarrâd (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1412/1992), 81.

*hallerimden konuşur.*⁶³ derken muhabbet beslediği Selma adındaki kadının kendisine yönelik sözlerini bir gerdanlığa geçirilmiş olan inci ve elmasların etrafa saçılması durumuna benzetmiş ve onun bu ifadelerinin kendi nezdindeki değerine atıfta bulunmuştur.

Abbasi dönemi şairlerinden Selm b. Amr b. Hammâd el-Hâsir (öl. 186/802) ise övmeye çalıştığı kişinin gerek fiziksel olarak gerekse kitabet ve hitabet noktasında dikkatleri üzerine çektiğini belirterek onun kaleminden ve dilinden dökülen güzel ifadeler ile değerli taşlar arasında bir benzetme yapıp şu beyitlere yer vermiştir:

يُمَسِّي وَيُصْبِحُ مُعْرِضاً فَكَأَنَّهُ مَلِكٌ عَزِيزٌ قَاهِرٌ سُلْطَانُهُ
رَخِصُ الْبِنَانِ كَأَنَّ رَجْعَ كَلَامِهِ دُرٌّ يُسَاقِطُهُ إِلَى لِسَانِهِ

(Benden) yüz çevirerek akşamlayıp sabahlıyor;

Zannedersin ki zorlayıcı ve güçlü bir kral.

Yumuşak parmaklıdır ve sanki sözlerinin yankısı

*Diliyle üzerime döktüğü elmaslar.*⁶⁴

Buhtürî lakaplı Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî (öl. 284/897) sevdiği kadınla buluştuklarında *Randevu yerimiz en-Nekâ'da bulduğumuzda / güzelliğinden dolayı incileri gören ve alan kişi hayran kaldı.*⁶⁵ mânasına gelen beytiyle onun hem dişlerini hem de dilinden dökülen cümlelerini incilere benzetmiştir. Mezkûr beytin akabinde *فَمِنْ لَوْلُوِّ تَجَلُّوهُ عِنْدَ ابْتِسَامِهَا / وَمِنْ لَوْلُوِّ عِنْدَ* *Tebessüm ettiğinde net bir şekilde görünen (o) elmaslar / ve konuştuğu zaman (öylece) dökülen inciler.*⁶⁶ diyen Buhtürî kendisine methiyeler düzdüğü kadın

⁶³ Ebû Saîd el-Hasen b. el-Hüseyn b. Ubeydillâh el-Atekî es-Sükkerî, *Şi'ru'l-Ahşal*, thk. Fahrettin Kabave (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1416/1996), 123; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aşbâr*, 4/82; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Mısır: Dâru Nahdeti Mısır, 1981), 719.

⁶⁴ Serî er-Reffâ, *el-Muhib ve'l-mahbûb ve'l-meşmûm ve'l-meşrûb*, 1/155, 156.

⁶⁵ Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ Buhtürî, *Dîvânu'l-Buhtürî*, thk. Hasan Kamil es-Sayrafi (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1963), 2/1230.

⁶⁶ Buhtürî, *Dîvânu'l-Buhtürî*, 2/1230.

için bir nevi ‘mücevherle dolu olan bir ağızdan ancak mücevher dökülebilir’ anlamına gelebilecek hoş ve kibar bir iltifatta bulunmuştur.⁶⁷

Bazı edebî kaynaklarda yer alan ve kime nispet edildiği hususunda net bir açıklama bulunmayan aşağıdaki beyitlerde de değerli taşlar üzerinden güzel sözün önemi ve kıymeti vurgulanmak istenmiştir:

هِيَ الدُّرُّ مُنْثَوْرًا إِذَا مَا تَكَلَّمَتْ وَكَالِدُرٍّ مُنْظُومًا إِذَا لَمْ تَكَلِّمْ
تُعَبِّدُ أَحْرَارَ الْقُلُوبِ بِدَهْلَهَا وَتَمْلَأُ عَيْنَ النَّاطِرِ الْمُتَوَسِّمِ

*O, konuştuğunda etrafa saçılmış incidir;
Konuşmadığında anımsatıyor dizilmiş değerli taşları.
Köleleştiriyor nazıyla özgür gönülleri;
Ve dikkatlice bakan gözlere dolduruyor (yaşları).⁶⁸*

وَإِذَا نَطَقْنَ تَخَالَهْنَ نَوَاطِمًا دُرًّا يُفْضِلُ لَوْلَا مَكُونًا
وَإِذَا ابْتَسَمْنَ فَإِنَّهُنَّ غَمَامَةٌ أَوْ أَقْحَوَانِ الرِّمْلِ بَاتَ مَعِينَا

*Konuştuklarında onları iyi korunan inci gerdanlığının
Ayrılmış tanelerinin düzenleyicileri zannedersin.
Tebessüm ettiklerinde gerçekten de yağmur bulutu
Ya da bir pınara dönüşmüş kum papatyaları sanırsın.⁶⁹*

خَلَّوْتُ بِهَا وَسَجَفُ اللَّيْلِ مُلْقَى وَقَدْ أَصَغْتُ إِلَى الْغَرْبِ النَّحْوْمُ
كَأَنَّ كَلَامَهَا دُرٌّ نَنْبِرٌ وَرَوْنِقٌ نَعْرَهَا دُرٌّ نَظِيمٌ

*Örtüsü atılmışken gecenin ve yıldızlar
Batıya doğru dinlenmişken kaldım onunla baş başa;
Sözleri etrafa saçılmış inci misali,*

⁶⁷ İranlı şair Errecânî’ de Selçuklu veziri Nizamülmülk’ün (öl. 485/1092) onun gibi vezir olan bazı çocuklarını övdüğü 62 beyitlik kasidesini incilere ve değerli taşlara benzetmiştir. bk. Ebû Bekr Nâsihuddin Ahmed b. Muhammed el-Errecânî, *Dîvânü'l-Errecânî*, haz. Kadri Mayu (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1418/1998), 2/29-31.

⁶⁸ Ebû Hilâl el-Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî*, 1/482; Husrî, *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb*, 1/277; Ebû'l-Hasan Behâuddin Ali b. İsâ el-Erbilî, *et-Tezkiretü'l-fahriyye*, thk. Hatim Salih ed-Dâmin (Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1425/2004), 97.

⁶⁹ Husrî, Husrî, *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb*, 1/40.

*Dişlerinin parlaklığı ise benziyordu dizilmiş elmasa.*⁷⁰

وَتَحْفَظُ لَا مِنْ رَبِيَّةٍ يَحْدَرُوهَا وَلَكِنَّهَا مِنْ أَعْيُنِ النَّاسِ تُحْفَظُ
وَتَلْفَظُ دُرًّا فِي الْحَدِيثِ إِذَا حَرَى وَهَمْ نَرُّ دُرًّا قَبْلَ ذَلِكَ يُلْفَظُ

*Korundu; fakat endişe duyulan bir töhmetten değil,
(Asıl korunması) bakan (o) gözlerden.*

*İncilerle telaffuz ediyor ki daha önce görmemiştik,
Konuşulduğunu inci misali sözlerden.*⁷¹

Aktarılan beyitlerin tümünde güzel sözlerle birlikte inci ve elmaslara benzetilen dişlerden söz edildiği için burada hitap edilenlerin kadın olduğu anlaşılmaktadır. Elbette ki iltifat edilen kişinin cinsiyetine bakılmaz; ama amaç ruha dokunmaksa dillerden dökülen sevgi sözcükleri kadın veya erkeğe karşı farklılık arz edebilir. Binaenaleyh inci ve elmaslara benzetilen dişler üzerinden yapılan iltifatların kadınlara daha yakışık kalacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

2.5. Güvercin Gerdanlığına Benzetilmesi

Arapçada güvercin gerdanlığı karşılığında طَوْقُ الْحَمَّامَةِ ifadesi kullanılmaktadır. Edebiyatçılara göre bu ifadeden güvercinin boynunun etrafındaki yeşil, kırmızı ya da siyah tüyler kastedilir.⁷² Tufan felaketinden sonra Hz. Nuh (a.s.) tarafından su kaynağı bulmak üzere gönderilen güvercinin müjdeli bir haber getirmesi sonrasında Hz. Nuh'un ona dua ettiği ve bu yüzden bu denli güzel bir gerdanlıkla mükâfatlandırıldığı nakledilmiştir.⁷³ Gerek güzelliği gerekse cazipliğinden olsa gerektir ki bazı âlimler özellikle aşk ve sevgi eksenli ele aldıkları eserlerine طَوْقُ الْحَمَّامَةِ ismini vermişlerdir.

⁷⁰ Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtezâ: Gurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-çalâ'id*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 11373/1954), 1/521.

⁷¹ Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtezâ: Gurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-çalâ'id*, 1/521.

⁷² Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsâ Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân el-kübrâ*, thk. İbrahim Salih (Dimaşk: Dâru'l-Beşâir, 1426/2005), 2/106; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Mecmû'un min resâ'ili's-Süyûtî: Tavkû'l-hamâme*, thk. Bedrettin Abdülillah el-Amrânî, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 66.

⁷³ Ebü'l-Kâsım Ümeyye b. Ebi's-Salt Abdillâh b. Ebî Rebîa b. Avf es-Sekafî, *Divânu Ümeyye b. Ebi's-Salt* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Ehliyye, 1896), 18; Ebü Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Mısır: Mektebetü'l-Bâbi'l-Halebî, 1385/1965), 2/321; 3/199.

Örneğin İbn Hazm el-Endelüsî (öl. 456/1064) aşkın mahiyeti, muhtelif safhaları, belirtileri, göz işaretleri ve mektuplaşma gibi sevgi ve sevgiliye dair yazdığı eserine bu ismi vermiştir.⁷⁴

Arap toplumunda طَوْقُ الْحَمَامَةِ ifadesinin, var olan bir nitelik ve özelliğin ölünceye kadar devam etmesi başka bir ifadeyle her zaman sabit kalacağına vurgulanmasına yönelik bir darb-ı mesel olarak kullanıldığına bakılırsa⁷⁵ buradan güvercin gerdanlığına benzetilen bir söz için hem gönül okşayıcı ve estetik hem de etkisinin ömür boyu kalıcı olduğu şeklinde bir çıkarım yapılabilir.

Birçok edebî kaynakta Emevîler döneminin meşhur şairlerinden Ferezdak'ın (öl. 114/732) kendi sözlerini/şiiirlerini güvercin gerdanlığına benzettiği bilgisi yer almaktadır. Anlatıldığına göre Haramoğlu kabilesinden biri Ferezdak'a sövdüğü için kabilesi tarafından huzuruna getirildiğinde ünlü şair hiç beklenmeyen bir şekilde şu beyitleri söylemiştir:

وَمَنْ يَكُ خَائِفًا لِأَذَاةِ شِعْرِي فَقَدْ أَمِنَ الْهَيْجَاءِ بَنُو حَرَامِ
هُمُ قَادُوا سَفِيهِهِمْ وَخَائِفُوا قَلَائِدُ مِثْلِ أَطْوَاقِ الْحَمَامِ

*Şiirlerimin kendilerine eziyetinden korkanlar varsa,
Kesinlikle Haramoğulları hiciv(im)den emin olsunlar.
Kendilerinden olan çirkefi (bana) yönlendirdiler
Ve güvercin gerdanlığı misali kolyelerden korkuyorlar.⁷⁶*

Ferezdak, (öl. 114/732) kendisine hakaret eden kişiyi getiren kabile üyelerinin bu davranışını güzel addettiği için onlara asla sövmeyeceğini ikrar etmiştir. Bununla birlikte birini sövdüğü zaman ona yöneltilen eleştirilerin çıkarılması imkânsız olan bir

⁷⁴ Bkz. Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *Ṭavku 'l-ḥamâme fi 'l-ülfeṭi ve 'l-üllâf*, thk. Hasan Kamil es-Sayrafi (Kahire: y.y. 1369/1950). Celâlüddîn es-Süyûtî'nin de (öl. 911/1505) bu adla yazdığı bir risalesi bulunmaktadır.

⁷⁵ Seâlibî, *Şimârü 'l-ḳulûb fi 'l-muzâf ve 'l-mensûb*, 378.

⁷⁶ Câhiz, *Kitâbü 'l-Ḥayevân*, 3/196; Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesilî el-Kayrevânî, *el-'Umde fi meḥâsini 'ş-şî'r ve âdâbih ve naḳdih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beirut: Dâru'l-Cil, 1401/1981), 1/66; Seâlibî, *Şimârü 'l-ḳulûb fi 'l-muzâf ve 'l-mensûb*, 378, 379; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü 'l-Ḥamdüniyye*, 5/403.

gerdanlık gibi boynuna dolanacağını da açıkça belirterek şiirlerinin hem kalıcı etkisini hem de güzelliğini vurgulamaya çalışmıştır.

Rivayete göre Ebû Muhammed Yahyâ b. Eksem b. Muhammed'in (öl. 242/857) daha çok hicivleriyle tanınan şair Muhammed b. Hâzim b. Amr el-Bâhilî'ye inşâd ettiği kasidelerinin neden kısa olduğunu sorması ve yermesi üzerine kendisi şu şekilde cevap vermiştir:

فَأَبَعْتُهُنَّ أَرْبَعَةً وَخَمْسًا مُتَّقِنَةً بِالْفَاظِ عَذَابِ
وَهُنَّ إِذَا وَسَمْتُ بِهِنَّ قَوْمًا كَأَطْوَاقِ الْحَمَائِمِ فِي الرِّقَابِ

Onları (beyitleri) tatlı sözlerle bezeyerek,

Dörder-beşer (söyleyip) gönderiyorum.

Onlarla bir kavmi nitelediğimde

Güvercinlerin boyunlarındaki gerdanlık gibi görüyorum.⁷⁷

Güvercin gerdanlığından söz eden diğer bir şair Şerîf er-Radî'dir (öl. 406/1015). Aslında şair doğrudan güzel sözü güvercin gerdanlığına benzetmemişse de aşağıda yer verilen beyitlerinden onun yumuşak ve karakteristik eylemleri sözlü iletişim gibi değerlendirdiği ileri sürülebilir. Nitekim o لَيْنَ سَاءَتْكُمْ مِنِّي حُزُونُ خَلَائِقِي فَقَدْ طَالَ مَا لَمْ أَنْتَفِعْ بِالِدَمَائِمِثِ “Eğer mizacımın yumuşaklığı sizi kırdıysa (bilin ki) uzun süren bu mülayim huyumdan bir yarar sağlamamışım.” anlamına gelen beyti ile bir nevi hiç kimsenin kendisinden zarar görmediğine işaret ettikten sonra “(Bu) حُذْوَهَا كَأَطْوَاقِ الْحَمَامِ فَإِنَّهَا سَتَبْقَى بِنَاءِ الرَّاسِيَاتِ اللَّوَابِثِ *(Bu) güvercin gerdanlığına benzeyen yumuşak huylarımı benimseyin! Zira onlar yerinde sabit ve sarsılmaz yüksek dağlar gibi kalıcıdır.*”⁷⁸ diyerek ahlaki güzelliğe benzetmeler eşliğinde bir değer yüklemiş ve onu iyilikle özdeşleştirmeye çalışmıştır. Yani ona göre ahlaki anlamda bir yumuşaklığın güzel neticeler verebilmesi için hem güvercin gerdanlığı gibi sabit hem de dağlar gibi sarsılmaz olmalıdır.

⁷⁷ Muhammed b. Hâzim b. Amr el-Bâhilî, *Dîvânü 'l-Bâhilî Muhammed b. Hâzim* haz. Muhammed Hayr el-Bukâ'î (Dimaşk: Dâru Kuteybe, 1402/1982), 24. Seâlibî, *Şimârü 'l-kulûb fi 'l-muzâf ve 'l-mensûb*, 379.

⁷⁸ Ebü'l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şerîf er-Radî, *Dîvânü 'ş-Şerîf er-Radî*, thk. Mahmûd Mustafa Halâvî (Beyrut: Şerîketü Dâri'l-Erkam, 1419/1999), 1/298.

Güzel sözle ilgili, birden fazla beyit tespit edilemediğinden dolayı alt başlıklar şeklinde ele alınmasına gerek duyulmayan şu benzetmeler de yapılagelmiştir:

Çiçek,⁷⁹ su,⁸⁰ suyu,⁸¹ yağmur,⁸² yağmur damlasının verdiği tat,⁸³ büyük kayalar,⁸⁴ yıldızlar,⁸⁵ misk,⁸⁶ yumuşaklık,⁸⁷ iffet,⁸⁸ şeref ve yücelik,⁸⁹ cömertlik vesilesi,⁹⁰ itidallık,⁹¹ şifa kaynağı,⁹² hava,⁹³ sağlık,⁹⁴ şarap,⁹⁵ sarhoşluk,⁹⁶ serbest bırakılan esirler,⁹⁷ rengârenk ve süslemeli kumaşlar,⁹⁸ gri doğan kuşunun göğsü,⁹⁹ tavus kuşunun kanatları,¹⁰⁰ yeni doğum yapmış develerin sütü,¹⁰¹ taze hurma,¹⁰² gençlik günleri¹⁰³ ve

⁷⁹ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, *el-Müntehal*, haz. Ahmed Ebû Ali (İskenderiye: el-Matbaatü't-Ticâriyye, 1319/1901), 9.

⁸⁰ Seâlibî, *el-Müntehal*, 13.

⁸¹ Seâlibî, *el-Müntehal*, 24.

⁸² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Ebî Temmâm*, haz. Râcî el-Esmer (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1414/1994), 1/101; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aḥbâr*, 4/82.

⁸³ Câhiz *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/278.

⁸⁴ Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Ebî Temmâm*, 1/101.

⁸⁵ Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Ebî Temmâm*, 1/101.

⁸⁶ Seâlibî, *el-Müntehal*, 13, 16.

⁸⁷ Ebû Abdillâh Kâ'b b. Mâlik b. Ebî Kâ'b Amr el-Ensârî, *Dîvânu Ka'b b. Mâlik el-Ensârî*, thk. Sâmî Mekî el-Ânî (Bağdad: Mektebetü'l-Maârif, 1386/ 1966), 181; Behâüddin el-Erbilî, *et-Tezkiretü'l-fahriyye*, 55.

⁸⁸ Kâ'b b. Mâlik el-Ensârî, *Dîvânu Ka'b b. Mâlik el-Ensârî*, 181.

⁸⁹ Abdülkerîm en-Nehşelî, *el-Mumti' fî şan'ati's-şi'r*, thk. Muhammed Zağlul Selam (İskenderiye: Menşe'etü'l-Maârif, ts.), 124.

⁹⁰ Hâtîm Salih ed-Dâmin, *Şi'ru Bekir b. en-Nettaḥ* (Bağdad: Matbaaru'l-Maârif, 1395/1975), 6.

⁹¹ Ebû'l-Hâris Zürrumme Gaylân b. Ukbe b. Ma'dî b. Amr el-Kahtânî, *Dîvânu Zirrumme*, nşr. Ahmed Hasan Besec (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1995), 104.

⁹² Sadrüddin Ali b. Ebi'l-Ferec b. el-Hasan el-Basrî, *el-Hammâsetü'l-Başriyye*, thk. Adil Süleyman Cemal (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1420/1999), 3/1221.

⁹³ Behâüddin el-Erbilî, *et-Tezkiretü'l-fahriyye*, 96.

⁹⁴ Şerîf er-Radî, *Dîvânü's-Şerîf er-Radî*, 1/298.

⁹⁵ Beşşâr b. Bürd, *Dîvânu Şi'ri Beşşâr b. Bürd*, 144; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/277; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aḥbâr*, 4/83; Abdüsselâm Muhammed Hârûn, *Mecmû'atü'l-me'ânî*, 2/994.

⁹⁶ İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aḥbâr*, 4/82.

⁹⁷ Seâlibî, *el-Müntehal*, 16.

⁹⁸ Câhiz *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/278; Serî er-Reffâ, *el-Muḥib ve'l-maḥbûb ve'l-meşmûm ve'l-meşrûb*, 1/155, 150.

⁹⁹ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, *Men gâbe 'anhü'l-muḥrib*, thk. Muhammed b. Selim el-Lebâyîdî (Lübnan: el-Mektebetü'l-Osmâniyye, 1209), 6.

¹⁰⁰ Seâlibî, *Men gâbe 'anhü'l-muḥrib*, 6.

¹⁰¹ Câhiz *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/278.

¹⁰² Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtezâ: Gururü'l-fevâ'id ve dürerü'l-kalâ'id*, 1/521; Serî er-Reffâ, *el-Muḥib ve'l-maḥbûb ve'l-meşmûm ve'l-meşrûb*, 1/155, 164.

¹⁰³ Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed Ebî Avn el-Bağdâdî, *Kitâbü't-Teşbihât*, nşr. Muhammed Abdülmüid Han (London: Matbaatu Câmîati Cambridge, 1950). 305; Abdüsselâm b. Muhammed b. Hârûn b. Abdîrâzîk, *Mecmû'atü'l-me'ânî* (Beirut: Dâru'l-Cil, 1412/1992), 2/860.

gençlerin karşılıklı gülüşmeleri.¹⁰⁴ Bütün bu benzetmeler hicivlerle dolu klasik Arap edebiyatının sevgi ağırlıklı duygusal ve heyecan verici alanını gözler önüne serdiği gibi edip ve şairlerin kendilerine özgü üslûp ve teşbihlerle söylenmemişi söylemeye çalışarak ince ve anlamlı mesajlar vermeye çalıştıklarını da ortaya koymaktadır.

Sonuç

Konuşurken sarf edilen cümle ve ifadelerin birer kuru gürültüden ibaret olmadığı ancak akla ve gönle hitap eden güzel manalarından anlaşılmalıdır. Bu yüzden sözü sükûta tercih edenler, iletişimde kullanılan dilin anlamlı olduğu kadar doğrudan veya dolaylı bir şekilde gönüle dokunabilme kabiliyetine sahip olmasına dikkat çekmişlerdir.

Güzelliğin sübjektif nitelikleri olmakla birlikte algısal bir hazzı oluşturması bakımından bazı estetik ifadeler her zaman hoş karşılanmıştır ki bunlardan bir tanesi de güzel sözün benzetildiği unsurlardır. Klasik Arap edebiyatında başta sihir, rengârenk bahçeler, bal, değerli taşlar ve güvercin gerdanlığı olmak üzere daha birçok unsura benzetilen güzel söz kimi benzetme cümlelerinde müşebbeh bih özelinde ayırt edici bir detayı da içinde barındırmaktadır. Nitekim sihre benzetildiğinde özellikle bu sihrin helal olduğu belirtilmiş, bala benzetilmesinde ise bedeninin manevi şifa kaynağı olduğuna işaret edilmiştir. Güzel söz zaman zaman muhteşem manzaralı bahçelere de benzetilmiş, böylece sevgi beslenen bireylerden işitilen ifadelerin huzur vesilesi olduğuna işaret edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca değerli taşlara benzetilen güzel sözün inci misali dişlere sahip olan kişilerin ağzından döküldüğü söylenirken bu kişilerin kadın olduklarına zamirler üzerinden işaret edilmiştir. Güvercin gerdanlığına benzetilmesinde ise çeşitli renklere sahip bu gerdanlığın diğer gerdanlıklar gibi çıkarılabilir olmadığına binaen sözün güzelliği ve cazipliğinin sabitliği ve devamlılığı vurgulanmıştır.

Öte yandan edip ve şairler tarafından güzel söz ile benzetilen unsurlar arasındaki ortak vasıflara dikkat çekilmesi amacıyla genelde benzetme edatı kullanılmış, bazen de benzeyen ile benzetilenin tamamen aynı olduğu izleminin oluşabilmesi için bu tür edâtlara yer verilmemiştir. Başka bir ifadeyle güzel söz ve benzetilen unsurlar

¹⁰⁴ Câhiz *el-Beyân ve 't-tebyîn*, 1/281, 283.

etrafında teşbih çeşitlerinden en fazla teşbih-i mufassal ve teşbih-i belig sanatları göze çarpmaktadır. Kimi beyitlerde de muhatabın ilgisini daha kolay çekebilmek için sözün güzelliği oldukça ayrıntılı sıfat cümleleri aracılığıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Abdüsselâm Muhammed Hârûn. *Mecmû'atü'l-me'ânî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412/1992.
- Abdülkerîm en-Nehşelî el-Kayrevânî. *el-Mumti' fî şan'ati's-şi'r*. thk. Muhammed Zağlul Selam. İskenderiye: Menşe'etü'l-Maârif, ts.
- A'lem eş-Şentemerî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Süleymân b. Îsâ. *Dîvânü Tarafe b. el-'Abd Şerhu'l-A'lem eş-Şentemerî*. nşr. Dürriyye el-Hatîb - Lutfî es-Sakkal. Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, ts.
- Basrî, Ali b. Ebi'l-Ferec b. el-Hasan Sadrüddin. *el-Hammâsetü'l-Başriyye*. thk. Adil Süleyman Cemal. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâneçî, 1420/1999.
- Buhtürî, Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî. *Dîvânu'l-Buhtürî*. thk. Hasan Kamil es-Sayrafi. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, 1963.
- Buhtürî, Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî. *el-Hamâse*. haz. Kamil Mustafa Kahire: el-Matbaatü'r-Rahmaniyye, 1929.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Câmi'u's-şahîh*. 10 Cilt. Lübnân: Dâru't-Te'sîl, 1433/2013.
- Câhiz Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *Kitâbü'l-Hayevân*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 8 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Bâbi'l-Halebî, 2. Basım 1385/1965.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâneçî, 7. Basım, 1418/1998.
- Ceylan, Adem – Yılmaz, Hasan. “Arapçada Güzel Sözler Derlemesi Nesrû'l-Leâlî'nin Mensur Bir Tercümesi”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/3 2019. doi.org/10.18026/cbayarsos.514544
- Cîrân el-Avd, Âmir b. el-Hâris en-Nümeyrî. *Dîvânu Cîrân el-'Avd en-Nümeyrî*. haz. Ahmed Nesim. Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, 3. Basım, 2000.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Delâ'ilü'l-i'câz*. nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir. (Kahire: Mektebetü'l-Hâneçî, 1404/1984.
- Demîrî, Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Îsâ. *Hayâtü'l-hayevân el-kübrâ*. thk. İbrahim Salih. 4 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Beşâir, 1426/2005.
- Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Alî b. Muhammed b. Abbas. *el-Beşâ'ir ve'z-zehâ'ir*. thk. Vedat el-Kâdî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1408/1988.
- Ebû Muâz Beşşâr b. Bürd el-Ukaylî. *Dîvânu Şi'ri Beşşâr b. Bürd*. thk. Bedreddin el-Alevî. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1981.
- Ebû Zeyd el-Kureşî. *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Mısır: Dâru Nahdeti Mısır, 1981.

- Errecânî, Ebû Bekr Nâsihuddîn Ahmed b. Muhammed. *Dîvânü'l-Errecânî*. haz. Kadri Mayu. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1418/1998.
- Erbilî, Ebû'l-Hasan Behâüddîn Ali b. Îsâ. *et-Tezkiretü'l-fahriyye*. thk. Hatim Salih ed-Dâmin. Dîmaşk: Dâru'l-Beşâir, 1425/2004.
- Ebü'l-Bekâ el-Ukberî, Muhibbüddîn Abdillâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh. *et-Tibyân fî şerhi'd-Dîvân Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*. nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Ebü Hilâl el-Askerî, el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Cemheretü'l-emşâl*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim - Abdülmecid Katâmiş. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2. Basım, 1408/1988.
- Ebü Hilâl el-Askerî, el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Dîvânü'l-me'ânî*. thk. Ahmed Selim Gânim. 2 Cilt. b.y: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003.
- Ebü Sa'd Süveyd b. Kâhil el-Yeşkûrî. *Dîvânu Süveyd b. Ebî Kâhil el-Yeşkûrî*. thk. Şakir el-Âşûr. Dîmaşk: 3. Basım, 2012.
- Ebü Ubeyd el-Bekrî, Abdullah b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr. *Faşlü'l-makâl fî şerhi Kitâbi'l-Emsâl*. thk. İhsan Abbas - Abdülmecid Âbidîn. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1391/ 1971.
- Ebü Züeyb el-Hüzelî, Huveylid b. Hâlid b. Muharris. *Dîvânu Ebî Zü'eyb el-Hüzelî*. thk. Ahmed Halîl eş-Şâl. Port Said: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 1435/2014.
- Fidâ Muhammed Ganim. “eṭ-Ṭabî'atü'l-mâiye fî şî'ri's- Şanevberî”. *Mecelletü'l-Belkâ' li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât*. 17/1 (2014), 81-105.
- Hâtim Salih ed-Dâmin. *Şî'ru Bekir b. en-Neṭṭaḥ*. Bağdad: Matbaarü'l-Maârif. 1395/1975.
- Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Ensârî. *Dîvânu Hassân b. Şâbit*. thk. Abede Mühennâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1414/1994.
- Hatîb et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed. *Şerhu Dîvânî 'Antere*. nşr. Mecîd Tarrâd. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1412/1992.
- Hatîb et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed. *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*. haz. Râcî el-Esmer. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1414/1994.
- Hatîb et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Alî b. Muhammed. *Şerhu Dîvânî Zirrumme*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1416/1996.
- Husrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Temîm el-Ensârî. *Zehrü'l-âdâb ve semerü'l-elbâb*. haz. Selahüddîn el-Hevârî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye Seydâ, 1421/2001.
- İbn Abdîrabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-İkdü'l-ferîd*. thk. Müfid Muhammed Kumayha. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404/1983.

- İbn Abdilberr en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlis ve şahzü'z-zâhini ve'l-hâcis*. thk. Muhammed Mürsî el-Hûlî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1402/1982.
- İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *Kitâbu's-Şumt ve âdâbü'l-lisân*. thk. Necm Abdurrahman Halef. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1406/1986.
- İbnü'l-Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Nüzhetü'l-elibbâ' fi tabakâti'l-üdebâ'*. thk. İbrahim es-Sâmîrâî. Ürdün: Mektebetü'l-Mennâr, 1405/1985.
- İbn Ebû Avn, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Avn. *Kitâbü't-Teşbihât*. nşr. Muhammed Abdülmuîd Han. London: Matbaatu Câmîati Cambridge, 1950.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *Tavku'l-hamâme fi'l-ülfeti ve'l-üllâf*. thk. Hasan Kamil es-Sayrafî. Kahire: y.y. 1369/1950.
- İbn Hamdûn, Ebü'l-Meâlî Bahâüddîn Muhammed b. el-Hasen. *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*. thk. İhsan Abbas - Bekir Abbas. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1996.
- İbn Kuteybe ed-Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *Uyûnü'l-aḥbâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1343/1925.
- İbn Kuteybe ed-Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1377/1957.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân. *Leṭâ'ifü'l-ma'ârif fî mâ li-mevâsîmi'l-âm mine'l-vezâ'if*. thk. Yasin Muhammed es-Sevvâs. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 5. Basım, 1420/1999.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî. *el-'Umde fî meḥâsîni's-şi'r ve âdâbih ve naḫdih*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 5. Basım, 1401/1981.
- İbnü's-Şecerî, Ebü's-Saâdât Ziyâüddîn Hibetullah b. Alî b. Muhammed. *Muḥtârâtü şu'arâ'i'l-Arab*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412/1992.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn. *Mecmû'u fetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. 37 Cilt. Medine: Mücemmeü'l-Melik Fehd li't-Tabbâati'l-Mushafi's-Şerîf, 1425/2004.
- Kâ'b b. Mâlik el-Ensârî, Ebû Abdillâh. *Dîvânu Ka'b b. Mâlik el-Ensârî*. thk. Sâmi Mekkî el-Ânî. Bağdad: Mektebetü'l-Maârif, 1386/ 1966.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Sanevberî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 6 Ekim 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sanevberi>
- Karaman, Gülay. *Klasik Türk Edebiyatında Sihir*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

- Kazan, Ahmet. *Gazzali'nin İhyau Ulumi'd-din Adlı Eserinin 3-4. Ciltlerindeki Güzel Sözler ve Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Küşâcım, Ebü'l-Feth Mahmûd b. el-Hüseyn b. es-Sindî b. Şâhek. *Dîvânu Küşâcım*. thk. Nebevî Abdülvâhid Şa'ân. Kahire: Mektebetü'l-Hâneci, 1417/1997.
- Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'd-diñyâ ve'd-dîn*. haz. Komisyon. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1434/2013.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber. *el-Kâmil fi'l-edeb*. thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1412/1992.
- Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen. *Dîvânü'l-Mütenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1403/1983.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Muḥâdarâtü'l-üdebâ' ve muḥâverâtü's-şu'arâ' ve'l-bülegâ'*. haz. İbrahim Zeydân. Mısır: Mektebetü'l-Hilâl, 1902.
- Sâbit b. Ebû Sâbit. Saîd el-Kûfî el-Lugavî. *Halku'l-insân*. thk. Abdüsettar Ahmed Ferrâc. Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti Kuveyt, 1985.
- Serî er-Reffâ', Ebü'l-Hasen es-Serî b. Ahmed. *el-Muḥib ve'l-maḥbûb ve'l-meşmûm ve'l-meşrûb*. thk. Teiletion von Misbâh Galâvuncî. 4 Cilt. Dimaşk: Matbûatu Macmai'l-Lügati'l-Arabiyye, 1407/1986.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdümelik b. Muhammed b. İsmâîl. *el-Müntehal*. haz. Ahmed Ebû Ali. İskenderiye: el-Matbaatü't-Ticâriyye, 1319/1901.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdümelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Men gâbe 'anhü'l-muṭrib*. thk. Muhammed b. Selim el-Lebâyîdî. Lübnan: el-Mektebetü'l-Osmâniyye, 1209.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdümelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Yetîmetü'd-dehr fi meḥâsini ehli'l-'aşr*. thk. Müfid Muhammed Kumeyha. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdümelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Şimâru'l-kulûb fi'l-muzâf ve'l-mensûb*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye Seydâ, 1424/2003.
- Siracüddin Muhammed. *Mevsû'atu revâi'i's-şî'ri'l-'Arabî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Râtibi'l-Câmiyye, ts.
- Sükkerî, Ebû Saîd el-Hasen b. el-Hüseyn b. Ubeydillâh el-Atekî. *Dîvânü Ebi'l-Esved ed-Dü'elî*. thk. Muhammed Hasan Âl Yasin. Beyrut: Dâru Mektebetü'l-Hilâl, 1418/1998.
- Sükkerî, Ebû Saîd el-Hasen b. el-Hüseyn b. Ubeydillâh el-Atekî. *Şi'ru'l-Aḥṭal*. thk. Fahrettin Kabave. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 4. Basım, 1416/1996.

- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Mecmû'un min resâ'ili's-Süyûtî: Tavkü'l-ḥamâme*. thk. Bedrettin Abdülilah el-Amrânî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Dîvânu'l-İmâmi's-Şâfi'î*. haz. Ömer et-Tebbâ'. Beyrut: Dâru'l-Erkam bin Ebi'l-Erkam, 1416/1995.
- Şerîf er-Radî, Ebü'l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed. *Dîvânü's-Şerîf er-Radî*. thk. Mahmûd Mustafa Halâvî. 2 Cilt. Beyrut: Şerîketu Dâri'l-Erkam, 1419/1999.
- Şerîf el-Murtazâ, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed. *Emâli'l-Murtezâ: Gurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-ḳalâ'id*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 11373/1954.
- Tarafe b. el-Abd, *Dîvânu Tarafe b. el-'Abd*. haz. Mehdi Muhammed Nâsirüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Ümeyye b. Ebi's-Salt, Abdillâh b. Ebî Rebîa b. Avf es-Sekafî. *Dîvânu Ümeyye b. Ebi's-Salt*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Ehliyye, 1896.
- Veşşâ', Ebü't-Tayyib Muhammed b. Ahmed b. İshâk b. Yahyâ. *Kitâbü'l-Müveşşâ: ez-Zarf ve'z-zurefâ'*. thk. Kemal Mustafa. Mısır: Mektebetü'l-Hâneçî, 1372/1953.
- Yemân b. Ebi'l-Yemân el-Bendenîcî. *et-Takfiyye fi'l-luġa*. thk. Halil İbrahim el-Atiyye. Bağdad: Matbaatu'l-Ânî, 1976.
- Zürümme, Ebü'l-Hâris Gaylân b. Ukbe el-Kahtânî. *Dîvânu Zürümme*. haz. Ahmed Hasan Besec. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1995.
- Züheyr b. Ebî Sülmâ el-Müzenî, *Dîvânu Züheyr b. Ebû Sülmâ*. haz. Ali Hasan Fâur. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988.